UDC 902.2:671.12(497.11)

Milorad Stojić
Društvo za antičke studije
Beograd

TRIBALSKI ZLATNI I SREBRNI NALAZI IZ GRZE (SRBIJA)

APSTRAKT: Sa lokaliteta Kod izvora u Grzi (nedaleko od Paraćina, Srbija) potiče najbrojniji nalaz luksuznih predmeta od zlata i srebra u basenu Velike Morave iz gvozdenog doba, najverovatnije, prilog u grobu pokojnika, iz V (kraj) – IV veka pre n. e., iz vremena kada su, prema istorijskim izvorima, Velikomoravsku kotlinu nastanjivali Tribali.

KLJUČNE REČI: Pomoravlje, prilog u grobu, luksuzni predmeti, zlato, srebro, fibule, ogrlice, privesci, perle, Tribali, V–IV vek pre n. e., pljačka, Srbija.

Detektorom za metalne predmete, pljačkaši arheološkog blaga našli su su i prodali kolekcionaru D. M. 21 predmet od plemenitih metala, i to: šest od zlata i 15 od srebra. Od zlata su: dvodelna kopča ogrlice, jedan privesak sa ogrlice, dve perle i jedna naušnica. Među srebrnim predmetima, najbrojnije su perle – 10 komada, zatim fibule – tri, naušnice – dve (od kojih je jedna fragment) i deo pikside. Analogije postoje za fibule (Novi Pazar, Atenica, Krševica i druge), srebrne (Čurug) i zlatne (Kruševica) naušnice i zlatne perle (Sremska Mitrovica, Novi Pazar, Atenica, Kruševica, Pećka Banja), koje ukazuju da predmeti iz Grze potiču s kraja V i iz prve dve trećine IV veka pre n. e. Za zlatni privesak i piksidu analogije postoje u Severnoj Makedoniji (Tremnik, Skoplje /Zdenec/), Podunavlju (Židovar). Vremenski raspon ovih analogija je od kraja V veka do predmeta iz Povardarja iz poslednje četvrtine IV veka pre n. e. To ukazuje na mogućnost da su pojedini oblici nakita izrađivani u dužem periodu, ili pak da su, kao porodično blago, čuvani duže vreme.

ZLATNI PREDMETI

Dva veoma slična dela srcolikih krajeva ogrlice (kopče) (Sl. 1, slike levo i desno), ukrašena u tehnici filigrana i pseudofiligrana; na vrhu i približno po njihovoj sredini izvedena su po dva kalotasta ispupčenja koja su poslužila za organizovanje ukrasa na ovim predmetima, izvedenim u tehnici filigrana; istom tehnikom izvedene su spirale čiji su krajevi obmotani oko ispupčenja. Između gornjih i donjih ispupčenja oblikovan je, u istoj tehnici, motiv trolista (palmeta ?) sa po jednim minijaturnim ispupčenjem na vrhu svakog lista. Na donjoj trećini ovih krajeva ogrlice, na isti način, izvedena su po tri listolika motiva i sa po jednom granulom na gornjem delu lista.

Privesak za ogrlicu (Sl. 1, ilustracija u sredini) sastoji ce od listolikog priveska, koji je znatno deformisan, i kopče u vidu kraće trake na kojoj se nalaze fiksirani poluobličasti minijaturni obruči, a na kraju je karika kojom je privesak zakačen za pomenutu traku.

Privesak je sličan primercima sa lokaliteta Tremnik i Derveni i, donekle, primercima sa Ohrida (lokalitet Gorna Porta), iz poslednje trećine IV veka pre n. e.[1] Krajevi ogrlice su slični primercima iz Tremnika i Dervenija.[2]

Sl. 1. Delovi ogrlice: krajevi i jedan privesak, prednja, dekorisana strana

[1] Mitrevski, D., 2011, Fig. 5; Кузман, П., Почуча-Кузман, Н., 2014, 202–203, 208; Dági, M., 2019, 2/a–b, 4/a, e, 11/c, 14.

[2] Ibid.

Sl. 2. Delovi ogrlice: krajevi i jedan privesak, zadnja, nedekorisana strana

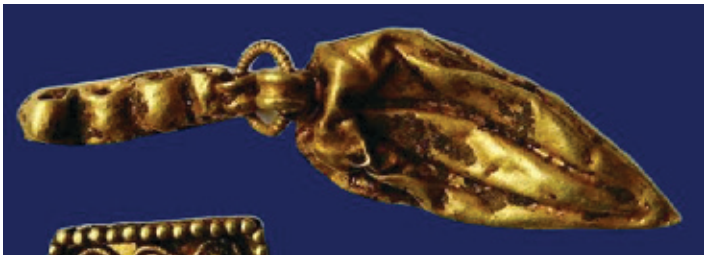

Sl. 3. Privesak sa ogrlice

Sl. 4. Jedna od kopči ogrlice

Zlatna naušnica iz Grze bogato je ukrašena granulacijom duž ivica svog trouglastog dela i na temenu. Trouglasti deo naušnice ukrašen je granulacijom. Deo koji je stavljan preko uha, odmah iznad temena trouglastog dela, obmotan je zlatnom žicom.

Slične naušnice, izduženog trouglastog oblika, ukrašene granulacijom poznate su iz Kruševice (par zlatnih primeraka).[3] Naušnice iz Kruševice, raznovrsnije su (trakama i trougaonim površinama ispunjenim granulacijom) ukrašene od naušnica iz Grze.

Sl. 5. Zlatna naušnica, snimak Ane Olajoš

Zlatne perle iz Grze su bikonične; ukrašene su u tehnici filigrana, listolikim motivima na oba konusa. Slične perle poznate su iz grobova domaće elite iz V–IV veka pre n. e., poput one iz Sremske Mitrovice, Atenice, Novog Pazara, Pećke Banje, Kruševice, zbog čega su pouzdan indikator za utvrđivanje društvenog staleža pokojnika.[4]

Sl. 6. Zlatne perle, snimak Ane Olajoš

[3] Стојић, М., Чађеновић, Г., 2006, 326.
[4] O sličnim zlatnim perlama: Potrebica, H., Dizdar, M., 2014, i citirana literatura.

PREDMETI OD SREBRA

Jedna srebrna naušnica iz Grze je cela, osim što je prilikom nestručnih iskopavanja prelomljena pri vrhu trouglastog dela, dok je od druge sačuvan samo trapezasti deo. Ceo primerak veoma je sličan zlatnoj naušnici iz Grze, a, prema svemu sudeći, ista je situacija i sa naušnicom koja je oštećena. Iako su u pitanju srebrne naušnice, one se razlikuju od tri naušnice od istog metala iz Čuruga prema manje raznovrsnoj dekoraciji.[5]

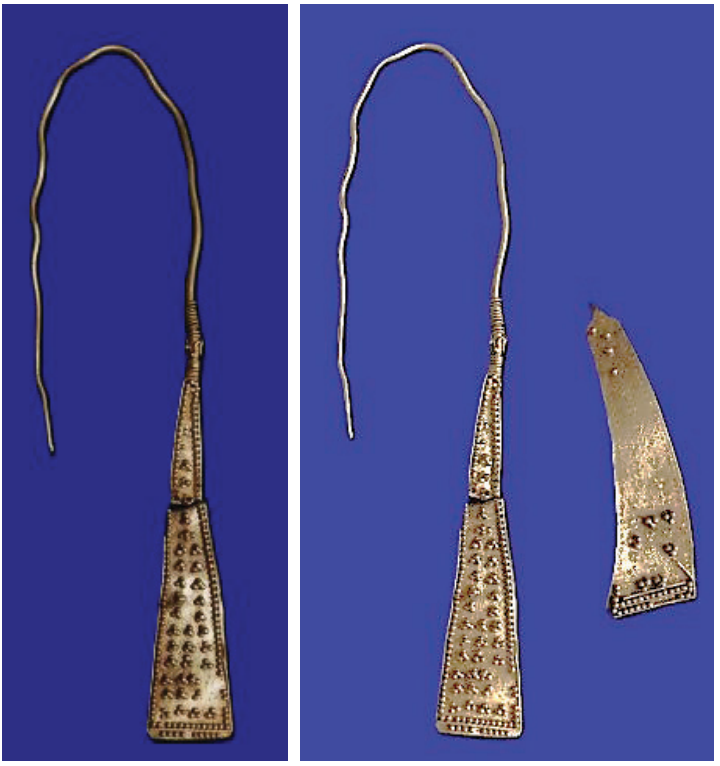

Sl. 7a–b. Srebrne naušnice, primerak desno je oštećen, snimak Ane Olajoš

Od tri srebrne fibule iz Grze, jedna je specifična (na slici 7), dok su preostale dve veoma međusobno slične. Sve tri pripadaju tipu sa pravougaonom nogom.[6] „Specifična" fibula razlikuje se od brojnih fibula tipa s četvrtastom nogom prema plastičnoj dekoraciji – motivima na nozi izvedenim u tehnici granulacije i, sa čak, sedam zvezdastih ukrasa na luku. R. Vasić je, zahvaljujući podatku koji je dobio od koleginice Daniele

[5] Гарашанин, Д., 1954, 40–42, Т. XXVIII–XXXI.
[6] Vasić, R., 1987, 41–63.

Hajlman, pronašao na internetu fibulu skoro istovetnu ovoj.[7] Imajući na umu pojedinosti na luku ove fibule, Vasić je zaključio da je u pitanju hibrid, predmet na kome se prožimaju stariji elementi (iz V veka pre n. e.) osobeni za fibule sa pravougaonom nogom i elementi osobeni za šarnirske kopče, karakteristični za IV vek.[8]

Sl. 8. Tri fibule

Gornji deo pikside od srebrnog lima, ukrašen je u tehnici filigrana i granulacije. Na gornjem delu izveden je motiv rozete oivičen sa dva kruga (motiv riblja kost). Deo ispod ukrašen je trakom ispunjenom granuliranim linijama (motiv riblja kost) i filigranski izvedenom tekućom valovnicom. Ispod ovoga, aplicirana je valovita srebrna žica. Stilski, dekoracija sa ove pikside slična je onima sa zlatnih krajeva ogrlice i zlatnih dugmadi iz Grze. Inače, piksida iz Grze je skromnije i manje raznovrsno ukrašena od pomenutih primeraka iz Tremnika, Skoplja i Židovara.[9]

---

[7] Izvesno je da je u pitanju predmet iz istog nalaza, što ukazuje na to da je kolekcionar D. M. od pljačkaša kupio samo deo predmeta pronađenih u Grzi.

[8] Васић, Р., 2022, 296.

[9] Микулчић, И., 1999, Fig. 78; Mitrevski, D., 2011, Fig. 5; Jevtić, M., Lazić, M., Sladić, M., 2006, Fig. 15.

Sl. 9. Delimično oštećena piksida, snimci pre i posle čišćenja, snimci Ane Olajoš

Izlivene srebrne perle, njih sedam, ukrašene su horizontalnim žlebovima i granulacijom u dva reda na spoju konusa.

Sl. 10. Bikonične srebrne perle

Tri srebrne bikonične perle ukrašene granulacijom na spoju konusa, koje veoma podsećaju na zvezdasti ukras na fibuli iz Grze i redovni ukras na šarnirskim fibulama.[10]

Sl. 12. Srebrne perle ukrašene granulacijom

*

Predmeti iz Grze koji su predstavljeni u ovom radu čine najbrojniji grupni nalaz luksuznog nakita od zlata i srebra u basenu Velike Morave iz V–IV veka pre n. e. Fibula koja je bila na internetu, a koja je verovatno bila deo iste celine, ukazuje da je broj nađenih predmeta bio veći.

[10] Vasić, R., 1985, 121–155.

Pošto se nalaz hronološki uklapa u činjenicu da su u pomenutom razdoblju Tribali nastanjivali basen Velike Morave, ne postoje nedoumice o etničkoj atribuciji. Postoji, međutim, dilema da li su predmeti lokalni proizvod ili su uvezeni sa strane. Izvesno, dve srebrne fibule sa pravougaonom nogom su domaći proizvod, jer su takve kopče izrađivane u Pomoravlju već od prvih decenija V veka (Novi Pazar, Atenica, Kruševica i druga nalazišta).[11] Fibula sa hibridnim elementima iz Grze pak ukazuje na upliv kulture iz Severne Makedonije; jedina direktna analogija potiče iz Trebeništa.[12] Zlatna i srebrne naušnice, zbog svoje jednostavnosti, verovatno su autohtoni proizvod. Relativno visok nivo kvaliteta izrade zlatne ogrlice (kopče i privesak) i zlatnih dugmadi upućuje na njihovu stranu izradu (Severna Makedonija, Makedonija, Grčka). Ti proizvodi s juga mogli su stići u Pomoravlje razmenom, ali i kao plen iz ratova (i pljačkaških pohoda) koje su Tribali često vodili protiv svojih suseda, posebno Makedonaca i Grka, o čemu postoje i literarna potvrda.[13]

Ovaj grupni nalaz potiče iz basena Velike Morave, koji u V veku pre n. e. pominje Herodot nazivajući ga *πεδίον τὸ Τριβαλλιὸν* – Tribalska ravnica. Pojedini stručnjaci su se pitali čime je to ona zaslužila da Grci znaju za jedno relativno malo područje u samom središtu Balkanskog poluostrva. Predmeti tipa Mramorac koji su u najvećem broju nađeni baš u basenu Morave ukazuju da su Grci, u skladu sa svojim karakterom, morali biti u kontaktu sa moćnom zajednicom, i to, pogotovo, iz jedne oblasti čija je elita, nesumnjivo, bila brojna i veoma bogata. Čini se, nalaz iz Grze potkrepljuje izneto mišljenje.

LITERATURA

Dági, M., 2019, Gold jewellery from tomb Z at Derveni, Universitas Tyrnaviensis, Facultas Philosophica Trnavská univerzita v Trnave Filozofická fakult, *A N O D O S*, Studies of the Ancient World 13/2013, Trnava, 2019 "ΚΛΕΙΤΑΙ ΔΩΡΟΝ": 2/a–b, 4/a, e, 11/c, 14.

Jevtić, M., Lazić, M., Sladić, M., 2006, *The Židovar Treasure, Silver ornaments hoard from the Settlement of Scorisci*, Vršac–Beograd.

Mano-Zisi, Đ., Popović, Lj., 1969, *Novi Pazar, Iliro-grčki nalaz*, Narodni muzej Beograd.

Mitrevski, D., 2011, Fig. 5. The Treasure from Tremnik and some Traces of the Celts in the Vardar Valley, 199–206. In: *The Eastern Celts. The Communites between the Alps and the Black sea* (Eds. M. Guštin, M. Jevtić), Koper–Beograd.

[11] Mano-Zisi, Đ., Popović, Lj., 1969, 33–35, T. XXVI, XXXIX; Vasić, R., 1987, 41–63. Срејовић, Д., Вукадин, О., 1988., 9, Т. 1, 3.6; 3, 3.4

[12] Васић, Р., 2022, Сл. 5.

[13] Papazoglu, F., 1969. i citirana literatura.

Popović, Lj., 1956, *Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa*, Narodni muzej Beograd, Antika I.
Potrebica, H., Dizdar, M., 2014, Late Hallstatt and Early La Ten gold and silver in souheast Pannonia. In: *Celtic Art in Europe*, Making Connections.
Vasić, R., 1985, Prlog proučavanju šarnirskih fibula u Jugoslaviji, *Godišnjak XXIII. Centar za balkanološka ispitivanja* 21, 121–155.
Vasić, R., 1987, Prilog proučavanju lučnih fibula sa pravougaonom nogom na Balkanu, *Arheološki vestnik* 38, 41–63.
Vasić, R., 1999, *Die Fibeln im Zentralbalkan* PBF XIV, 12.
Vokotopoulou, J., 1996. *Führer durch das archäologische Museum Thessaloniki*, 219–220, Athen.

Васић, Р., 2022, Белешке једног археолога опште праксе, *Гласник Српског археолошког друштва*, Vol. 38, 291–301.
Гарашанин, Д., 1954, *Каталог метала*, Праисторија 1, Народни музеј, Београд.
Кузман, П., Почуча-Кузман, Н., 2014, *Златото на Лихнидица*, Fig. 8/8. Охрид.
Микулчић, И., 1999, *Антички градови во Македонија*, Fig.78, Скопје.
Срејовић, Д., Вукадин, О., 1988, Благо из Крушевице, *Рашка баштина* 3.

Milorad Stojić
Društvo za antičke studije
Beograd

TRIBALLIAN GOLD AND SILVER FIND FROM GRZA

Summary

A group of some twenty gold and silver objects was discovered by looters in Grza near Paraćin (Serbia), containing fibulae, earrings, necklace, buttons and damaged silver pyxis. They have parallels in Novi Pazar, Kruševica and Trebenishte and date to fifth and fourth century BC. An identical fibula with decorated rectangular leg on the internet proves that the find contained other objects and most probably represented a rich female grave from this period. Historic sources suggest that Triballi inhabited the Velika Morava basin in this time, so it is probable that the find should be connected with this tribe.